

T E R M É S Z E T.

Szerkeszti 's kiadja

KUNOSS.

38ik szám.

Nyárutó 10ikén.

1838.

AZ ELEMEK HATALMA.

Hajdan az emberek csak négy elemet ismertek, 's ezek: föld, levegő, víz, tűz; ma az elemek száma ötvenet is meghalad, 's hihető, hogy a' vegytudománytökélyesb-
edésével napról napra szaporodni fog; de a' mai elemek sorából 's régiek már ki vannak
zárva, mert, mint tudjuk, a' földet különféle savakra és földnemekre, a' levegőt légsze-
szekre, a' vizet gyulóra és savítóra, végre a' tüzet hevőre (caloricum) és fényre taglalhatni;
régí nevezetét azonban mégis mindegyre bírja e' négy test, noha nem alaposan. — Mi, a'
szokás nyelvéhez simulva, midőn az elemekről szólunk, e' négy ál-elemet kívánjuk értetni.

Az embernek alig van embertársain kívül nagyobb ellensége mint az elemek; mi
réá nézve annyival sujtolobb, mert azok hatalmával egyenesen szembeszállnia többnyire
lehetetlen. — Földindulás jó, megnyilik ennek torka 's elnyel egy virágzó várost, vagy
halomra dönti rázkodása által ennek tündérszépségű épületeit: 's ki vonja föl torkából az
elsüllyedt várost, vagy ki tartja össze a' repedezett falak boltozatát, hogy azok szét ne
omoljanak? Egy dühödő szélvész kerekedik; fíkat döntöget, épületeket rombol, pusztít;
's ki fog utjába állani, hogy őt lecsendesítse? A' megáradt folyamok keresztül törnek a'
rosszul csinált vagy őrizett gátokon; egész vidékeket boritnak el, számtalan életet temetnek
hullámaikba: 's hol az ember, ki tőle áldozatait elragadván, ismét épen adhassa azokat
vissza ővéiknek? A' tűz baragos lángjai kitérnek, 's számtalan év munkagyümölcsét egy
pár pillanat multán hamuvá teszik; 's ki adja vissza, ki téríti meg mindezeket?

Ha mind azon kárt le akarnók irni, melyeket az elemek hatalma, honunkban
csak emberemlékezet óta tön, sőt csak a' pár év előtti égéseket Szathmár, Bihar 'stb. me-
gyékben, az 1834iki szélvésznek pusztításait, 's a' vizárnak legközelbi rombolásit: ugy kö-
tetekre menő munkát kellene irnunk. Minden illy veszélynek jövendőben elháríthatása végett
nem tehetni célszerűbbet, mint az elemek hatalma ellen egyesülni, 's annak pusztításit
közvetve akadályozni. Ez, mint tudjuk, kármentő társaságok alakítása által legkön-
nyebben eszközölhető, melyeket az elemek 's időviszontagságok minden nemére kiter-
jeszthetni. Leggyakoribb levén azonban a' tűz által okozni szokott szerencsétlenség: ad-
dig is, míg önkárainknak iszonyúsága által még okosabbakká tétetvén, az egyesülés szük-
ségét átlátandjuk, 's minden csapás ellen készek leszünk magunkat és embertársainkat
megóvni; legalább ezen — ugyszólván mindennapi elem hatalmát igekezzünk megrontani
üdvös intézkedések által, melyekhez tartozik főkép az alábbi tervnek foganatosítása,
mellyet egy emberszerető keblü honfi, magas polczához illően a' közjót kitünőleg szívén
hordozva, közlés végett intézetünkhez küldeni sziveskedék:

„Akármelly egyes megyében létesíthető tűzkármentési terv.
A' magyar többnyire Istene gondjaira szokta bizni jövendőjét, 's a' jelennek virágít pazar-
marokkal tépve, hivalkodva várja be a' boszúórát, mely őt gyakran százados nyomorba
sujtja. Sőt ha találkozik hazafi, ki honosit a' történéthető káresetek ellen egy kis áldozat-
tal egyesülni fölbivja; mint a' hirlapjainkban közölt Jégkármentési terv szóba jötte-

kor N. megyében fájdalommal tapasztalánk: minden okokat keres az ellenszegülésre. Közül valánk már a' Jégkármentő Egyesület létesítéséhez, 's örült sok mezei gazda, hogy ezután nyugodt lélekkel nézhet a' tornyosodó fellegekkel szemközt; de nagyobb birtokosink magok visszavonásuk által megsemmíték örömeinket. Ugyanis volt azok közül, ki e' közjót tárgyazó intézet tagjának fölszólíttatván, válaszolá: hogy neki mások segedelmére szüksége nincs (!?) 's feledni tudá a' közjót, a' tehetősök gyámkezeire igen és fölötte méltó alsó néposztályt, mellyből, nincs egy év, hogy illy károsultak ajtainok alamsznáért nem kocogtatnának. Voltak olyanok is, kik azon állításnál fogva, miszerint egyes törvényhatóság nem volna képes illy intézetet létesíteni, veték félre a' derék tervet. Hazámfiai! közakarát és áldozat! 's ne higyjétek, hogy legyen valami lehetetlen hazátok boldogításában. E' kettő kívántatik arra is, hogy tüzkármentés végett a' külföldnek adózói ne legyünk, hanem nyujtsunk rokonkezet édes mieinknek védelmére, 's állítsunk minmagunk tüzkármentő intézeteket. Gondolatom szerint illy intézetek a' következő terv szerint leendnek legcélszerűsabbak.

Ezen elvből indulva ki: a' befizetés minél kevesebb, a' kárpótlás pedig, ha bár nem egész, az első szükségnek fődözésére még is elég legyen; ne az egész épületek, és sok ezerre menő holmik, hanem csak az épületeknek födelei tegyék a' biztosítható tárgyakat. Mire nézve minden épületnél e' következők vetetnek tekintetbe: 1. mire van az épület fődve, 2. minő széles és hosszú, 3. nincs e' magányos helyen. Mi az elsőt illeti; akármire legyen fődve az épület, a' biztosítási ár egy leendő; de a' kármegtérítésnek különböznie kell — még pedig olly formán: hogy a' fasindelesért két annyi, mint a' zsuppos, vagy nádas épületért, a' cserépre fődöttért pedig kárpótlás fejében három annyi fizettetik. A' második — vagy is: minő hosszú és széles az épület, azért vetetik tekintetbe, mivel az épület széle és hosszátul fog függni mind a' befizetésnek, mind a' kármegtérítésnek mennyisége. A' harmadikra végre azért kell figyelni; mert a' magányépületeknek kárunk két annyival pótoltatik, mint a' szomszédoltaknak.

A' kármegtérítés esetében egy öl szélességű épületnek minden ölért, ha zsupra, vagy nádra van fődve 1 p.f. fizettetik, 2 öl szélességűért 2 p.f., 3 öl szélességűért 4 p.f., 4 öl szélességűért 6 p.f., 5 öl szélességűért 8 p.f. 6 és azon fölül lévő szélességükért pedig 10 p.f. — a' fasindelesekért ugyan a' fölebbiek szerint két annyi, a' cserépsindelesekért három annyi.

Ezeket előre bocsátván, szükséges, hogy a' n. megye egy választmányt nevezzen ki, mellynek mindenkor egy vagy két tagja a' károkat vizsgálja meg, és a' választmányt azok felől értesítse. Ezután számíttassék föl a' kármennyiség, és hogy a' helységek a' kívánt summát beküldhessék, a' megyében hirdetessék ki. A' kihirdetésből azonnal tudni fogja kiki, mennyit kelljen fizetnie.

Minden város és faluban egy e' végre szerzett jegyző-könyvbe irattassanak be minden biztosított épületek. A' beírás eképen történhetik: 1. föliratik a' lakház számjegy alatt; — mire légyen az fődve, minő széles és hosszú, magányos helyen áll e, vagy nem, mindezek megjegyztetnek. 2. A' lakházutal vagy egészen elkülönzött, vagy egybefüggő, de másképp fődött, vagy nem egy szélességű melléképületek szinte a' fölebbi mód szerint, de már nem szám, hanem betűjegy alatt iratnak föl. Ezen jegyzet párban iratik, mellynek egyike a' város vagy falunál hagyatik, másika a' megye levéltárába tétetik le.

Nagyobb világosság okáért ide jegyzünk egy példát.

N. N. Lakháza	8 számjegy alatt	cserépfödélre	széle 5 öl hossza	10 öl currens hossza	20 öl
Lóistáló	A Betűjegy alatt	fasindelre	— 4 —	12 —	— 18 —
Ököristáló	B — —	zsupra	— 3 —	15 —	— 15 —
Gabnás pajta	C — —	—	— 4 —	20 —	— 30 —
Cséplős	D — —	—	— 5 —	6 —	— 12 —
Magányos akol	E — —	—	— 3 —	20 —	— 20 —

Összesen a' currens öl 115 —

Currens ölnök vetetik a' három öl szélességű épületnek egy öl hossza; következve az egy öl széles tetőnek currens öle léssen 4 öl; a' két öl szélesnek, két öl; a' négy ölesnek 4 láb, az 5 ölesnek 3 láb, a' 6 ölesnek pedig 2 láb. Ha tehát a' Sik számjegy alatt lévő épület az A B C D E melléképületekkel elégne: akkor a' lakházért kapna a'

kárvallott	-	-	-	-	600 v. ft.
Az A betűvel jegyzett melléképületért	-	-	-	-	360 —
A' B	-	-	-	-	150 —
— C	-	-	-	-	300 —
— D	-	-	-	-	120 —
Az E	-	-	-	-	400 —

Összesen 1,930 —

Ha egy megyére millio currens ötlet számítunk, mennyit népesb megyéinkre bizony számíthatunk, és ha egy helységben zsupra fődött épületekből 1,000 currens öl emésztetnek föl: ugy 10,000 v. ftra menvén a' megtérítendő kárnak mennyisége, minden egy házi gazda 1 currens ölért nem fizetne többet egy kispénznél. És így kinek p. o. a' főlebb érintettek szerint 115 currens ölnyi különbélén fődött tétője elégne, és kárpótlást 1,930 v. ft. kapna, nem fizetne többet 1 ft. 15 kispénznél váltóban. Milly csekélység! Mekkora nyereség! — és ezt tenni még sem lehet?

Továbbá, hogy a' kárvallottak minél előbb kielégíttethessenek, szükséges mindjárt az egyesület létesültekor kinekinek 1 váltó krajczárt, vagy legfőlebb egy v. garast lefizetni, és a' bejött summát a' város- vagy faluházban bizonyos előljárónak hű gondja alá adni. Ez pedig azért szükséges, hogy a' készből annyi, mennyi a' köztudomásul tett kármegtérítésre kívántatik, a' választmányhoz tüstént beküldethessék. Azonban e' beküldött pénzmennyiség, hogy a' pénztár hiányosan ne álljon, a' kifizetés után azonnal a' helybeliek által pótolassék ki.

Megtéríttethetik a' főlebbi mód szerint a' tűzterjedés gátlása végett elbontott épületek fele ára is, valamint a' tűznél munkálkodóknak bizonyos jutalom adathatik.

A' nemes szívű közlőnek, ki nevét általunk elhallgattatni szerényen kívánja, közboldogságra czélzó igyekezetét, részünkről az által ohajtanók valamennyire jutalmazni, hogy minélelőbbi tudósítást közölhessünk, melly e' szintolly könnyű mint üdvös tervnek ez vagy amaz megyébeni valósultát hirdesse.

K.

H O N I S M E R E T.

I. Folyók.

(Folytatás.)

2. Tiszta. Minden folyóink közt a' Duna után ez legnevezetesebb, nem csak folyásának szörnyű rendetlenlége miatt, hanem az által is, hogy a' Dunán kívül, ennek

legtöbb hasznát lehetne venni 's legtöbb kárt okoz kiöntései 's a mellékein létező mocsárok által. Fölteszem hogy az olvasók közül némelyek sok rendetlenséget láttak, de kétkedem, hogy olyat láttak volna, millyen a' Tisza folyása vagy inkább medre. — E' folyó, honunk keleti részének éppen szélén ered Máramaros megyében, Galliczia és Bukovina szomszédságában. Két forrásból fakad; egyik Feketehegy alatt 's innét fekete Tiszának nevezetik, másik ága fehér Tiszának mondatik; a' két ág Rahót nevű faluhoz közel egyesül. — Tudják az olvasók a' közmondást, hogy a' Tiszának fele hal; ezt ugyan nem szorul szóra kell érteni, de bizonyos, hogy tömörked mennyiségű hal tenyészik benne.

A' két ág egyesülvén Rahót falánál, mint főlebb mondám, hajókázhatóvá sőt tutajok hordozására forrásokhoz pár mértföldnyire is alkalmasok már, mielőtt egyesültek volna. Maga a' Tisza Máramarosban csak igen csekély folyó, de még e' megyéből kiér Husztnál sok folyó egyesül vele, nagyságra nézve némelyek hozzá szinte hasonlók, melyeket alább számlálók el.

Leghasznosabb szolgálata ezen folyónak az, hogy rajta jön le Szolnokba a' máramarosi aknákból a' temérdek só; 's rajta usznak le e' vidéken készített tutajok; de tulajdonképi kereskedés nem üzetik rajta, hanem ha a' gabonaszállítást nevezük annak; melly Kiskanisa, Óbecse, Törökbecse 's Nagybeaskerek körül szállítatik rá.

Ennyit tudni a' Tiszáról egy földleírásban elégnék tartathatnék; de mi más tekintetben is vizsgálándjuk ez igen nevezetessé lehető folyót.

Husztnál elhagyja a' hegyes Máramarost 's a' Kárpátnak Ugocsával határos szélső hegysorán áthömpölgöve a' nagy térségre ér, mellyen csudálatosan tekereg végig, míg Szolnok, Csongrád és Szegeed mellett lassan csak alig észrevehetőleg mozogván, végre a' katonai őrvidekhöz számított Csajkások kerülete délkeleti csucsán Titelnél a' Dunába ömlik.

Hány mértföldnyi utat tesz Huszttól fogva a' nagy rónaságon át Titelig: szörnyű kanyargása miatt lehetlen tudni, 's hány nap alatt érkeznek valamely hajó ez említett vonalon le, szinte nem tudhatni, legalább még eddig nem, mert alig van ember, ki próbát tett volna. *(Polytátsa követbesik.)*

E L E G Y.

Nevezetes almafa. Sz. Valery, franczia városkában, áll egy almafa, mellynek eredetéről birtokosa mit sem tud, melly azonban mintegy 40 éves lehet. A' fa mind levelei, mind virágaira nézve egészen hasonlít közönséges almafához; de a' virágokban hiányzanak a' szirmok, és hímzálcscskák. A' fa gyümölcsöt nem termett; miután azonban egy orvos tanácsából, a' terméketlen fának virágait más almavirágok nőszálcscskáival mesterségesen termékenyíték, 's az ép gyümölcsöt terme, azóta ezen munkát a' valeryi asszonyok 's leányokra nézve minden évben kis népünnepp szokott lenni. Mindegyike t. i. egy teljes almavirágot hoz, melyeket száraz időben egy közellévő almafáról szakasztott, ezt azután a' terméketlen fának virágcsomójára köti, 's addig hagyja rajta, míg a' termékenyítés után magától leesik. A' gyümölcsök nagyságuk, izük és színökre nézve különböznek egymástól, azonban tökéletesen megfelelnek azon alma' fajainak, mellyek virágai a' termékenyítésre használtattak. E' foglalatosságot a' lánykák egyszersmind szerencsejáték gyanánt üzik; mert sem mindenki virág nem termékenyül, sem minden fogamzott gyümölcs nem jut érettségre.

Megjelenik kedden 's pénteken. Előfizethetni minden cs. kir. postahivatalnál 's a' szerkesztő-hivatalnál Pesten, (Leopold-utca Rottenbiller-ház 2-dik emeletében) egész évre, postán 12, Pest-Budán 10; félévre 6, és 5 pengő forintjával.